

VOCABULARI DE CATÍ

Festes i costums

Joan Puig

Edició i estudi a càrrec
de Pere-Enric Barreda i Àngela Buj

Fotografies de l'Associació Cultural "Tossal de la Nevera"

BIBLIOTECA LA BARCELLA, 13

 onadaedicions.com
Benicarló, 2012

Amb el suport de

Amb la col·laboració de

Primera edició juliol de 2012

© text: Joan Puig Puig

© transcripció: Pere-Enric Barreda Edo

© estudi: Àngela Buj Alfara

© fotografies: Associació Cultural "Tossal de la Nevera"

Aquest estudi va comptar amb un ajut de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua l'any 2007

Edita Onada Edicions
Plaça de l'Ajuntament, local 3
Ap. de correus 390
12580 Benicarló

www.onadaedicions.com
onada@onadaedicions.com
Tel. 964 47 46 41

Disseny de la col·lecció Ramon París Penyaranda
Maquetació Paül Peralta Aguilar

ISBN: 978-84-15221-58-6
Dipòsit legal: CS-234-2012

Cap part d'aquesta publicació no pot ser reproduïda, enmagatzemada o transmesa en qualsevol format o per qualsevol mitjà, ja siga electrònic, mecànic, per fotocòpia, per registre o per altres mètodes sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright

ÍNDIX

VOCABULARI DE CATÍ. FESTES I COSTUMS

1. Introducció: Mossèn Joan Puig, un erudit catinenc	11
1.1. <i>Dades biogràfiques</i>	11
1.2. <i>Cultura, formació, metodologia i publicacions</i>	13
1.3. <i>Relació bibliogràfica cronològica</i>	15
2. Metodologia de treball	19
3. Estructura del <i>Vocabulari de Catí</i>.	21
3.1. <i>Macroestructura</i>	22
3.2. <i>Microestructura</i>	25
4. Corpus etnolingüístic: <i>Vocabulari de Catí</i>.	27
<i>Advertiment</i>	27
4.1. <i>Festes i costums</i>	28
4.1.1. Nadal.	28
4.1.2. Arguilando	29
4.1.3. Cap d'Any	30
4.1.4. Reis	31
4.1.5. Sant Antoni	32
4.1.6. Candelera	34
4.1.7. Dijous Llarder	35
4.1.8. Carnistoltes	36
4.1.9. Quaresma	37
4.1.10. Cendra	38
4.1.11. Sant Josep	38
4.1.12. Septenari de la Mare de Déu dels Dolors	40
4.1.13. Diumenge de Rams	41
4.1.14. Setmana Santa.	42
4.1.15. Dijous Sant.	43
4.1.16. Divendres Sant	44
4.1.17. Dissabte Sant	45

4.1.18. Pasqua Florida	46
4.1.19. Processó a l'Avellà	48
4.1.20. Sant Vicent	48
4.1.21. Sant Pere de Castellfort	51
4.1.22. Santa Creu	56
4.1.23. Processó a la Mare de Déu de Vallivana	56
4.1.24. Ascensió	57
4.1.25. Pasqua Granada	58
4.1.26. Corpus	59
4.1.27. Cor de Jesús	61
4.1.28. Sant Joan	62
4.1.29. Festes de Santa Anna	63
4.1.30. Festes d'Agost	66
4.1.31. Mare de Déu de Setembre	73
4.1.32. Festa de Sant Acaci	75
4.1.33. Festa de les Doloroses	76
4.1.34. Mare de Déu del Pilar	77
4.1.35. Festa de Santa Teresa	79
4.1.36. El Rosari d'octubre	80
4.1.37. Tot[s] Sants	80
4.1.38. Dia d'Ànimes	81
4.1.39. Sant Martí	82
4.1.40. Santa Catarina	83
4.1.41. Festa de Sant Nicolau	84
4.1.42. La Puríssima	85
4.1.43. Barreijada del llop	86
4.1.44. Bateig	87
4.1.45. Bureos	88
4.1.46. Casaments	90
4.1.47. Primera comunió	91
4.1.48. Confirmació	93
4.1.49. Despertada	94
4.1.50. Esquellada	94
4.1.51. Esquilada	95
4.1.52. Soterrars	95
4.1.53. Mort del porc	97
4.1.54. Oferta	99
4.1.55. Quintos	100
4.1.56. Aceptar la rabosa	102
4.1.57. La ronda	102
4.1.58. Rosari de l'Aurora	103

4.1.59. Rosari de Difunts	104
4.1.60. La sega	104
4.1.61. La Serp	105
4.1.62. Trescolar	106
4.1.63. La verema	107
4.1.64. La visita del bisbe	108
4.1.65. Tocar al mal núgol	109
4.1.66. Pa beneït	110
<i>4.2. Llocs públics (topònims)</i>	111
4.2.1. Carrers	111
4.2.2. Portals	113
4.2.3. Peirons	114
4.2.4. Partides	115
4.2.5. Fonts	117
4.2.6. Pous	118
4.2.7. Basses	119
4.2.8. Barrancs	120
4.2.9. Rambles	121
4.2.10. Serres	121
4.2.11. Camins	122
4.2.12. Carreteres	123
4.2.13. Assegadors	124
4.2.14. Comuns	125
4.2.15. Masos	127
4.2.16. Calvari	129
4.2.17. Devesa	130
4.2.18. Nevera	131
4.2.19. Bovalar	132
4.2.20. Roques i coves	133
<i>4.3. Institucions</i>	134
4.3.1. Almoines	134
4.3.2. Confraries	136
4.3.3. Pòsit	137
4.3.4. Delme i primícia	137
4.3.5. Cens	138
<i>4.4. Flora i fauna</i>	139
4.4.1. Flora	139
4.4.2. Fauna	140
<i>4.5. Paraules rares</i>	141
<i>4.6. Taula cronològica de les paraules rares</i>	152

5. Notes lingüístiques	157
5.1. <i>Nivells lingüístics</i>	161
5.2. <i>Descripció lingüística</i>	162
5.2.1. Fonètica	162
5.2.2. Morfologia nominal	169
5.2.3. Morfologia verbal	171
5.2.4. Sintaxi	172
5.2.5. Lèxic	173
5.2.6. Estilística	175
6. Conclusions	177
7. Bibliografia	181

1. INTRODUCCIÓ

MOSSÈN JOAN PUIG, UN ERUDIT CATINENC

D'ençà que el 1980 Rafael Monferrer va publicar la biografia i bibliografia de mossèn Puig, reeditada el 1991 i completada el 2005, només s'ha publicat la segona part de la seua història catinenca, que romanía inèdita des de la seua mort. Per a millorar el coneixement de l'obra d'aquest insigne investigador i donar una major idea de la seua ingent tasca, presentem el seu monumental *Vocabulari de Catí*, salvat dels estralls de la guerra i inèdit fins ara, on no sols es preocupa per recuperar el passat de Catí escrit als documents, sinó que a més aporta els seus records personals que vol salvar posant-los per escrit (l'única forma possible, llavors) perquè quedés constància de tots aquells aspectes del seu poble que corrien perill de perdre's amb el pas del temps.

Mossèn Puig, amb paraules de Monferrer, “fou un d'aquells capellans de la primera part del segle passat que dedicaren tota la seua vida a la tasca sacerdotal i, a més, a un sistemàtic estudi sobre la història amb una aportació important a la cultura de la terra. La seua personalitat fascinant i ignorada, no degudament ponderada al seu temps, és desconeguda per les generacions actuals” (2005: 42).

1.1. DADES BIOGRÀFIQUES

Va nàixer al carrer de Santa Anna, de Catí, el 10 de febrer del 1880, el segon de tres germans, fills del matrimoni entre Francesc Puig Ortí (Mas de

n'Adella) i Fermina Puig Puig (Mas d'en Torres). Tenia una germana més gran i un germà més jove. Els pares eren llauradors, i per això el jove Joan va viure els seus primers anys en contacte amb una cultura rural que, anys després, va anar desapareixent. Per això va expressar els seus records d'aquells anys infantils, al voltant de la dècada de 1890, a les «notes històriques» que complementen el seu Vocabulari, i que són autèntics etnotextos en el sentit actual dels testimonis de primera mà sobre aspectes de la seua vida com les festes, els jocs, l'escola, la vida al camp, etc.

Amb dotze anys, l'octubre del 1892, ingressa al col·legi de pobres de Sant Ruf, de Tortosa, com a alumne del seminari menor i d'allí va passar al seminari al tercer curs com a becari-pensionista. Després de tretze anys d'estudi, el 18 de desembre del 1904 era ordenat prevere a Tortosa pel bisbe P. Rocamora, i el 6 de gener del 1905 celebrava la primera missa a Catí. Allí va romandre dos anys i set mesos, fins que a l'agost del 1907 és nomenat coadjutor de la Torre de l'Espanyol, i al juny del 1910 d'Ascó. Però aviat el Dr. Leandre Colom Altaba, que havia estat professor seu quan era seminarista, i era rector d'Albocàsser, li aconseguí el 8 de desembre del 1911 el càrrec de coadjutor seu.

Després de quasi quinze anys a Albocàsser, en plena dictadura de Primo de Rivera, hauria pogut tornar a Tortosa si mossèn J. Baptista Manyà s'hagués fet càrrec de la direcció del seminari, car li volia confiar la secció del menor (però l'afer no va progressar en estar rebutjat per «catalanista»; cf. Monferrer, 2005: 42). El 19 de març del 1931 el van traslladar a la rectoral d'Ares, però només hi romandria uns mesos perquè l'1 de novembre del mateix any, a petició pròpia, tornava a Albocàsser.

Allí el va sorprendre la guerra, havent d'eixir amb la roba que portava cap a Catí el 29 de juliol del 1936. Tots els seus escrits i llibres que hi quedaren van ser destruïts. I de sa casa a Catí també va haver de fugir el 6 d'agost, passant quasi dos anys amagat per masos dels termes de Catí i de la Serrateixa, fins que va poder eixir segur del seu amagatall el 12 de juliol del 1938. Immediatament era nomenat rector de Vilafranca, d'on va prendre possessió el següent dia 20. En deu anys va dur a terme una completa obra pastoral i social, juntament amb la restauració material de la parròquia, enmig de circumstàncies molt poc favorables que no el van desanimar. A punt de cloure els seus projectes, era nomenat arxipreste de Sant Mateu, on es traslladava l'1 d'agost de 1949. Cinc anys després li detectaven un càncer de curs lent i dolorós, que l'obligà a retirar-se l'agost de 1955 i acabà amb la seua vida el següent 25 de setembre. Va ser inhumat al cementeri de Sant Mateu, on encara reposen les seues despulles.

1.2. CULTURA, FORMACIÓ, METODOLOGIA I PUBLICACIONS

Tenia una bona formació acadèmica a partir de la seua formació al seminari de Tortosa. I a aquests coneixements sacerdotals uní els que sobre la història i llengua del seu poble va adquirir de forma autodidacta, o en el cas de la paleografia amb les classes de mossèn Milian. Era un lector voraç de manuscrits i de llibres impresos, de documents i d'obres literàries i d'erudició. Per això els llargs anys d'estudi de la història comarcal, la seua afecció preferida, el convertiren al reumat en un dels grans investigadors de la comarca, dels que més i millor coneixia la vida, llengua i costums del seu poble natal.

La investigació històrica, especialment la relacionada amb Catí, era la que més va omplir les hores lliures de mossèn Puig, que en dedicava moltes a llegir, resumir i copiar documents d'arxiu, tal com diu l'any 1930:

«Perquè la dificultat d'entendre o saber llegir els documents antics es resol llegint, i el consagrar una hora al dia de les moltes que gastem en profit dubtós és un sacrifici que tots podem fer» (1930: 195).

El model de treball provenia, com a mínim, del bibliòfil albocassí Casimir Melià Martí, que des de començaments de segle XX havia anat recopilant documentació del seu poble i en general de tota la comarca, primer amb un manuscrit del notari Casimir Bellés i l'ajuda de l'arxiver Manuel Ferrandis, i després de la del mestre d'escola Francesc Serrano. Més endavant Melià, Serrano i Puig van formar una col·lecció de 300 documents per a la història d'Albocàsser.

Al mateix temps, els intercanvis amb el també estudiós catinenc mossèn Miquel Segarra, les classes de paleografia del morellà mossèn Manuel Milian, i la publicació del llibre *Catí* de Ricard Carreras el 1927-28, el van motivar per a començar el novembre de 1928 la consulta dels arxius parroquials i municipals de Catí, i més tard, quan va poder, dels de Tortosa, Albocàsser, Ares, Benassal, Vilafranca, Sant Mateu i Tírig. Amb els anys, esdevindria "el millor especialista i més documentat de la terra" (Monferrer 2005: 45). Tot i residir a Albocàsser, la proximitat de Catí facilitava el transport dels documents per part del seu germà, que hi anava a sentir la seua missa tots els diumenges.

En aquell temps quasi no es publicava i perquè era molt difícil si no es tenia renom, diners i, a més, es residia lluny de la ciutat, on hi havia les impremtes. Des de les pàgines del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura (BSCC)*, per mèrits propis, va anar publicant treballs d'un total rigor, molt metòdics i amb plena vigència i actualitat. Aquests condicionaments fan

que el seu llistat bibliogràfic no siga nombrós en títols, molts dels quals aparegueren després de la seua mort, i que encara en queden d'inèdits com aquest vocabulari. Molt notable és la seua obra investigadora de la història medieval, moderna i contemporània del seu poble natal. Gràcies a les seues notes i transcripcions, i malgrat que li'n van destruir moltes més, avui es pot conèixer gran quantitat de documentació perduda i destruïda quan la guerra civil.

El primer any de treball sobre arxius catinencs li permetia fer l'estudi sobre "Els primers senyor i pobladors de Catí" (1929), i l'edició completa del "Llibre de Privilegis de Catí" (1929-1934), el principal còdex de l'arxiu municipal. Al mateix temps s'ocupa de la història de la comarca de Morella, amb els treballs "Els Senyorijs d'en Blai d'Alagó conquistador de Morella" (1932), "Morella no es del Maestrazgo" (1946), "Senyors de Morella durant el segle XIIIè" (1955), "Lafer de la Unió als Ports de Morella" (1959) i un inèdit sobre les deveses de Vallivana i Salvassòria. Del seu pas per la rectoral d'Ares és el "Capbreu d'algunes persones distinguides d'Ares del Maestre" (1932) i unes ordenances o "Establiments de la vila d'Ares del Maestre" que no s'arribarien a editar.

A Vilafranca publica diversos estudis d'historiografia local: "Contribución a la historia de Villafranca del Cid. Tiempos antiguos" (1949), "Correspondencia de algunos nombres de lindes del término de Villafranca del Cid" (1950), les "Confraries de les aldees del Castell de Morella al segle XIVè" (1951) i "La confraria de Santa Maria la Major i Assumpció de la Mare de Déu en la parròquia de Vilafranca" (1951). No s'oblida de la història mariana del Llosar, a la qual dedica la reedició de la *Novena a Nuestra Señora del Losar* (1943) i la *Historia del Santuario de Nuestra Señora del Losar* (1956), un monogràfic d'aparició pòstuma. Cal remarcar que, després de destruït l'interior dels temples de Vilafranca i de Sant Mateu, va emprendre la seua restauració, documentada a dos treballs: "Restauración y renovación de la iglesia de Villafranca del Cid" (1950) i "Iglesia parroquial de San Mateo. Su construcción. Modificaciones impertinentes. Su restauración" (1954).

Però el principal treball és l'elaborat a partir dels documents dels arxius de Catí, tot i que en bona part tant els originals com les seues còpies van ser destruïts en començar la guerra. Segons ell:

«Teníamos 52 libros, copia de los documentos existentes en 1936, y menos dos, todos han desaparecido. Eran 16.000 las fichas preparadas y ordenadas para la Historia de Catí, y como si fueran copos de nieve caídos del cielo, fueron esparcidos en el puente cercano de Albocácer que comunica con el cementerio y todas desaparecieron. Sólo se ha conservado el Libro

Segundo y el Índice de todos los hechos notables, que suman 800 páginas» (1970: 9).

També es va salvar un llibre, titulat *Notas y documentos de artistas*, un estudi sobre els orfebres, escultors, pintors, dauradors, campaners, pedrapiquers, organers, joglars i músics que havia documentat a Catí, i que es va publicar per capítols entre 1943 i 1949. A banda, va escriure *Ermita de Nuestra Señora del Avellà* (1945), *Llibre del Mustaçaf de Catí* (1952), *El mercader de Catí Joan Spígol* (1953), *Sant Vicent Ferrer en Catí* (1955), i de forma pòstuma *Estudis del segle XVIII. Biografia de Mossèn Acaci Puig, Beneficiat de la parròquia de Catí* (1958), i *Confraria de Sant Martí de la Vila de Catí* (1968).

Per damunt d'aquesta relació cal remarcar la seua il·lusió màxima de sempre, l'estudi complet i detallat de tota la vida del seu poble entranyable, preparada i començada a imprimir el 1953 però que no veuria la llum fins anys després, en dues parts, la *Historia Breve y Documentada de la Real Villa de Catí. Siglos XIII-XVI* (1970, 1991) i *Siglos XVII-XX* (1998). Es tracta d'un resum cronològic de tot l'esdeingut a Catí en dos períodes (1231-1600 i 1601-1950), resultat del que li quedà després de la devastació del 1936 i pogué recopilar.

«A no haber desaparecido los documentos que teníamos recopilados, hubiésemos podido escribir a lo menos tres tomos de la Historia de Catí con instrumentos de indudable valor. Pero al vernos defraudados habíamos resuelto dejar inéditos, aun los conservados, por no poder escribirla conforme a nuestro plan y a nuestros deseos. Nos hemos determinado, empero, a escribirla para aprovechar los restos de nuestros manuscritos y notas y hacer patente nuestro amor a la Villa que nos vio nacer; breve Historia escrita en el ocaso de nuestra vida en medio de mil ocupaciones, y oprimido el espíritu por la pérdida de 15.771 páginas manuscritas a costa de muchos desvelos y de mucho trabajo» (1970: 10).

1.3. RELACIÓ BIBLIOGRÀFICA CRONOLÒGICA

- *Documentos recopilados para la Historia de Albocácer*. Materials inèdits, 286 fols.
- *Els arxius de la Vila de Catí*, 52 vols. destruïts el 1936.
- «Carta pobla de Catí, donada per en Blai d'Alagó a En Ramon d'en Bonna, en Morella a 25 de gener del 1239». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura (BSCC)*, 1929, X (2), p. 85-86.
- «Els primers senyors i pobladors de Catí». *BSCC*, 1929, X (2), p. 87-97.

- «El Libre de Privilegis de Catí». *BSCC*, 1929, X (5, 6), p. 283-292, 332-338; *BSCC*, 1930, XI (1, 2, 6), p. 30-35, 112-118, 322-330; *BSCC*, 1931, XII (2, 3, 6), p. 116-118, 165-167, 351-353; *BSCC*, 1932, XIII (2, 3), p. 155-163, 237-244; *BSCC*, 1933, XIV (4), p. 342-351; *BSCC*, 1934, XV (2, 3, 4), p. 86-90, 149-151, 196-202.
- «Com es podria escriure la història de Morella i les aldees». *BSCC*, 1930, XI (3), p. 194-195.
- «Capbreu d'algunes persones distinguides d'Ares del Maestre». *BSCC*, 1932, XIII (6), p. 433-443.
- «Senyorius d'en Blai d'Alagó, conquistador de Morella». *BSCC*, 1932, XIII (4), p. 294-302.
- «Conquesta d'Ares i Morella». *BSCC*, 1933, XIV (2), p. 126-142.
- «Romiatge de Catí a Sant Pere de Castellfort». *El Camí*, 12 maig 1934, p. 6.
- «Notas y documentos de artistas. Plateros en Catí». *BSCC*, 1943, XVIII (2), p. 178-187.
- «Notas y documentos de artistas. Escultores en Catí». *BSCC*, 1943, XVIII (3), p. 282-307.
- «Notas y documentos de artistas. Pintores en Catí». *BSCC*, 1944, XX (1, 2), p. 55-66, 108-125.
- «Notas y documentos de artistas. Campaneros en Catí». *BSCC*, 1945, XXI (3), p. 185-195.
- «Notas y documentos de artistas. Doradores en Catí». *BSCC*, 1946, XXII (3), p. 193-199.
- «Notas y documentos de artistas. Canteros en Catí». *BSCC*, 1947, XXIII (2, 4, 5), p. 93-104, 290-298, 338-349; *BSCC*, 1948, (1,2), p. 15-32, 81-101.
- «Notas y documentos de artistas. Juglares y músicos de Catí». *BSCC*, 1948, XXIX (4), p. 295-306; *BSCC*, 1949, XXV (1), p. 49-68.
- «Notas y documentos de artistas. Factores de órganos en Catí». *BSCC*, 1949, XXV (3), p. 191-206.
- «Ermita de Nuestra Señora de l'Avellà». *BSCC*, 1944, XIX (2), p. 146-152 [hi ha tirada a part].
- «Morella no es del Maestrazgo». *Vallivana*, 15 gener 1946, p. 184.
- «Contribución a la historia de Villafranca del Cid. Tiempos antiguos». *BSCC*, 1949, XXV (extr), p. 533-555.
- «Correspondencia de algunos nombres de lindes del término de Villafranca del Cid». *BSCC*, 1950, XXVI (1), p. 10-14.
- «Restauración y renovación de la iglesia de Villafranca del Cid». *BSCC* 1950; XXVI (3): 145-194. Hi ha tirada a part: *Restauración y renovación de la iglesia de Villafranca del Cid*. Castelló, Sociedad Castellonense de Cultura, 1950.

-
- «Confraries de les aldees del Castell de Morella al segle XVIè». *BSCC*, 1951, XXVII (3), p. 258-272.
 - «La Confraria de Santa Maria la Major i l'Assumpció de la Mare de Déu, en la parròquia de Vilafranca». *BSCC*, 1951, XXVII (4), p. 369-376.
 - «El Llibre del Mustaçaf de la vila de Catí». *BSCC*, 1952, XXVIII (1), p. 85-93.
 - «El mercader de Catí Joan Spígol». *BSCC*, 1953, XXIX (4), p. 354-371.
 - «Iglesia Arciprestal de San Mateo: Su construcción. Modificaciones impertinentes. Su restauración». *BSCC*, 1954, XXX (1), p. 70-84.
 - «Senyors de Morella durant el segle XIII». *BSCC*, 1955, XXXI (2), p. 89-105.
 - «Sant Vicent Ferrer en Catí». *BSCC*, 1955, XXXI (3), p. 193-197.
 - *Historia del santuario de Nuestra Señora del Losar*. Castelló, Gavina, 1956.
 - «Estudis del segle XVIII. Biografia de Mossèn Acaci Puig, beneficiat de la parròquia de Catí». *BSCC*, 1958, XXXIV (1), p. 59-65.
 - «Lafer de la Unió als Ports de Morella». *BSCC*, 1959, XXXV (6), p. 266-280.
 - «Confraria de Sant Martí de la Vila de Catí». *BSCC*, 1968, XLIV (3-4), p. 192-207, 209-233.
 - *Historia Breve y Documentada de la Real Villa de Catí*. Castelló, Diputació de Castelló, 1970, i edició en facsímil prologada per l'estudi de R. Monferrer, «Centenari de Mossèn Joan Puig» (1980). Castelló, Credicop, 1991.
 - *Historia Breve y Documentada de la Real Villa de Catí (Siglo XVII-XX)*. Castelló, Diputació de Castelló, 1998 (i reimpressió de 2007).

En 1576 s'indiquen el Bovalar major al N. i el menor al S. En 1712 sabem que hi havia carrasques. En 1859 el poble demana que no es vengui. El 23 de març de 1890 s'amollonava el Bovalar major, al qual no hi podien entrar sinó els matxos, bous i burros, emperò al menor hi podien entrar les raberes en certes condicions. L'any 1892 es vené tot el Bovalar seguint el moviment individualista del segle XIX i que privà els pobres de fer un feixet de lenya per al foc i de mantindre un ruc per a les seues necessitats agrícoles i domèstiques repartint-se'l els veïns a sorts que ara pocs conserven, privant-se els particulars d'una comoditat comuna.

4.2.20. ROQUES I COVES

Cova: tou més o menys gran d'orige natural obert en una roca.

Cova de Catí:

Cova de Prunelles: cova a la rambla de Prunelles.

Cova de l'Edrera: cova gran al S. dins la finca del Fenassar.

Cova de la Palmera: cova que mira als masos de la Costereta i Puig Cabrer.

Coves de Miralles: coves en dit monte a l'E. de la devesa del poble o cerrada, ara mas.

Coveta de Pancrú: cova al NE. del Mas de Jovaní.

Coveta de les Faves:

Coveta del Lladre: cova a la part esquerra de la rambla del mas de Puig en l'encreuament del camí del mas d'Eiximeno a l'Hostal del Mestre.

Forat de la Roca Mesdia: cova en la dita cova.

Roca: pedra molt gran ben agafadeta dins la terra i ben visible a l'exterior.

Roca Corba: roca contra la rambla del mas de Puig a l'encreuament de l'assegador de la Font de Catí al pou de Na Sentjoana.

Roca Mesdia: roca molt gran asinglerada prop la serra de l'Avellà al ponent del Mas d'en Torres.

Roca de Gisquerol: roca asinglerada a l'E. de la Font d'en Ros i S. del barranc de la Valltorta.

Roqueta de les Deu: roca de la Talaia de les Comes al Pou d'en Ferre.

Roca de na Escrivana: single de roques al N. del Mas d'en Figuera.

Roca del Moro: roca xica baix de la partida dels Mitjans contra el barranc de la Frescor.

Rocassa: roca al nord de la finca del Mas de n'Adella, davant el Mas de les Rambles.

Nota històrica: en 1412 ja es parla en un document de la «roqua del Moro», nom que encara perdura. Les atres roques encara tenen el mateix nom en l'actualitat, devent consignar que la roqueta de les Deu s'anomene així perquè quan li toca el sol de ple són les deu, la de Migdia perquè quan comença a donar-li la sombra de ple són les dotze; la d'en Gisquerol té eixe nom pel cognom antic Gisquerol.

No hi ha al nostre poble grans coves i només podem senyalar les indicades que veem nomenades als documents i els noms de les quals perdura actualment. Creem que la més fonda és la de l'Edra i la més gran la de Miralles, i la en terreny més trencat, però ella més plana, la de la roca Mesdia. La de la Palmera la trobem citada en 1328, les de Miralles en 1419, la de Prunelles en 1717 i la de Catí en 1889. Bones totes per a supluig dels pastors i perduts i resguardar el ramat en alguna d'elles com la de l'Edrera.

4.3. INSTITUCIONS

4.3.1. ALMOINES

Almoina: institució d'una obra de beneficència *ex se* perpètua d'algun particular per amor de Déu.

Almoina de n'Arnalda: almoina fundada per esta dona ja en 1306.

Almoina d'Arnau Segarra: almoina fundada per dit Arnau Segarra en 1321 per a maridar donzelles.

Almoina de Ramon Gargilla: almoina fundada per dit Ramon Gargilla ja en 1326.

Almoina de na Cuca: almoina fundada per dita na Cuca ja en 1362.

Almoina de Bernat Çelom: almoina fundada per dit Bernat Çelom ja en 1362.

Almoina de Ramon Cuc: almoina fundada per dit Ramon Cuc ja en 1362.

Almoina de n'Ascona: almoina fundada per dita dona ja en 1386.

Almoina de Bertomeu Solà: almoina fundada per dit Bertomeu Solà en 1387 per a distribuir forment als parents la vespra del Corpus.

Almoina de Berenguerona: almoina fundada per dita dona ja en 1392.

Almoina de Ferrer Muntalt: almoina fundada per dit Ferrer Muntalt en 1398.

Almoina de na Berarda: almoina instituïda per dita dona en 1400.